

מערכה צג. מתן הדם בבכור מעשר ופסח (לז,א)

עוד כתב רש"י בפסחים (קכא,א): "שיירי דם [נראה שצ"ל "הזבח"] בזריקה מרחוק, דלא אכפת ליה אם נופלים שיריים על היסוד או לא. שיירי דם הפסח בשפיכה בנחת, כדי שיפלו על היסוד". נראה שכוונתו שבזריקה הדגש על הפעולה, שדם נזרק למזבח, ואין זה חשוב אם כולו יורק ויגיע למזבח, ואילו בשפיכה הדגש על התוצאה, שהדם יגיע למזבח, ולכן יש לוודא שכולו נשפך (ועיין מאירי שם, ו'בד קודש' ח"ה סי' ע).

בשטמ"ק (פא,ב אות ז) חידש שיש הבדל נוסף ומשמעותי ביותר בין זריקה לשפיכה: הזריקה נעשית על קיר המזבח הזקוף, ומשם הדם יורד ליסוד, ואילו השפיכה נעשית ישירות אל היסוד. כיוצא בזה כתב בשטמ"ק (נז,א אות א), שלשון "שפיכה" משמעה "על גבי דבר אחר, והיינו על גבי היסוד, דהיינו דבר חלק". כדעה זו ניתן להבין מהרשב"ם (פסחים קכא,א ד"ה ולדברי): "שפיכה – מקרוב, עומד על היסוד ושופך שם". יש להעיר על כך מלשון התוספתא בזבחים (ו,ו), ומקבילה בתוספתא בפסחים ד,ט לגבי הפסח: "שופכן שפיכה אחת כנגד היסוד", ולא ביסוד עצמו.²

זריקה ושפיכה. הזריקה נעשית ממרחק מסוים, על ידי תנועה חזקה של המזרק. השפיכה נעשית מקרוב ובנחת. בניגוד לשפיכת שיריים, שנעשית ישירות ליסוד, השפיכה בבכור מעשר ופסח נעשית אל הקיר, וממנו הדם שותת ליסוד.

מעשר ופסח – בזריקה או בשפיכה?

כאמור, מתן דם של המעשר והפסח לא נתפרש בתורה. בסוגיה מובאות שתי דעות על המקור ממנו לומדים זאת: ר' ישמעאל לומד מ"ודם זבחיך ישפך"³. ר' יוסי הגלילי לומד

נאמר בתורה על קרבן הבכור: "אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז... את דמם תזרוק על המזבח" (במדבר יח,ז). נאמרה כאן זריקה, אך לא "סביב" כפי שנאמר בעולה ובשלמים. בפסח מצרים הוזכר מתן דם הפסח "על המשקוף ועל שתי המזוזות" (שמות יב,ז), ואילו בפסח דורות לא הוזכר מתן הדם כלל, לא כל שכן צורתו המדויקת. כמו כן במעשר בהמה נאמר רק: "העשירי יהיה קדש לה'" (ויקרא כז,לב), ללא ציון מתן דמו. בסוגיה כאן מובאים מקורות שונים למתן הדם בקרבנות אלה, ויש הבדל להלכה בין המקורות השונים בשאלה: האם דמם ניתן בזריקה או בשפיכה? במערכה הבאה תידון השאלה האם השינוי מזריקה לשפיכה או להיפך מעכב ופוסל.

ההבדל בין זריקה לשפיכה

התורה מציינת בדרך כלל את מתן הדם על המזבח בלשון 'זריקה', כגון בפסוק על העולה: "וזרקו את הדם על המזבח סביב" (ויקרא א,ה), וכן בשלמים (שם ג,ב) ובאשם (ז,ב) ובבכור הנ"ל. במקום אחר נאמר מתן הדם בלשון 'שפיכה': "ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל" (דברים יב,כז), וכן מצינו בשפיכת שיירי הדם (ויקרא ד,ז). האם קיים הבדל בין שפיכה לזריקה?

רש"י (ד"ה מנין לניתינן בזריקה) כותב: "וכל זריקה מרחוק משמע, שזורק מן הכלי למזבח למרחוק". לעומת "שפיכה – עומד אצל היסוד ושופך". כמו כן להלן נגב, על הגמ' "וכל יקיפנו כחוט? ת"ל וזרקו", מפרש רש"י: "ת"ל וזרקו – ואין זריקה אלא מרחוק". הבחנה זו בין זריקה לשפיכה מוכחת מן הגמ' להלן (פח,א), האומרת שאם "מגע להו", מצמיד את המזרק למזבח, "הא זריקה? שפיכה היא!... דרך זריקה בכך?". עוד נאמר בגמ' (סב,ב), שבזריקת הדם "אוויר קרקע מפסיק", כלומר שעל הכהן לעמוד במרחק מסוים מהמזבח ולזרוק את הדם מעל אוויר כלשהו, הרי שהזריקה היא תעופה ממרחק (הגמ' לומדת מכאן שיש רווח כלשהו בין הכבש למזבח, כדי שגם הקטרת הבשר תהיה ב"זריקה").

רש"י בפסחים (סד,ב ד"ה מאן תנא ופטא ד"ה פסח בשפיכה) מוסיף שהשפיכה היא "בנחת", דהיינו שהכהן מטה את המזרק כלפי מטה והדם נשפך מאליו, בניגוד לזריקה, בה הכהן מפעיל כח ומניע את המזרק כדי שהדם יצא ממנו בתנופה.

מפורש שדם הבכור ניתן על קיר המזבח ולא על גג היסוד, ולשיטת השטמ"ק יש לומר שהבכור טעון זריקה ולא שפיכה, ראה להלן.

3. פטוות הפסוק לכאורה על כלל הזבחים (עיין תרגום יונתן שם: "שאר נכסת קודשך" מלבד העולה שבירשא, וכפי שנדרש פסוק זה בשאר הדרשות בסוגיה), או על שלמים בלבד, שמצינו שהם נקראים סתם "זבחים" (וכן פירש רש"י שם, והגמ' בפסחים עז,ב). לכאורה דרשת ר' ישמעאל זו מגבילה את הפסוק למעשר ופסח בלבד, והדבר תמוה: היכן מצינו שרק הם נקראים "זבחים"? אבל יש לפרש שגם לפי דרשה זו הדברים מוסבים על כלל הזבחים: עניינה של השפיכה הוא שהדם יגיע בסופו של

1. הרשב"ם (פסחים קכא,א ד"ה ולדברי) כותב שבשפיכה הכהן "עומד על היסוד", וכן בתוס' שם (ד"ה כשתמצא), ונראה שעלו לשם בכבש הפונה ליסוד (עיין מערכה קמט). לכאורה הדברים מנוגדים למשנה (פסחים סד,א): "שחט ישראל וקבל הכהן, ונתנו לחבירו וחבירו מנוגדים... כהן הקרוב אצל המזבח וזרקו זריקה אחת כנגד היסוד", ולא "העומד על המזבח"; אבל משנה זו נשנתה כשיטה שהפסח בזריקה, כדלהלן, ודברי הרשב"ם לדעה שבשפיכה. בתוס' יו"ט (פסחים פ"י מ"ט) כתב: "שעומד על היסוד או בקרוב".

2. וראה במערכה קטו, על כשרות גג היסוד לזריקת דם העולה. בגמ' להלן פא,א

את של זבח [החגיגה הבאה עם הפסח]; בירך את של זבח – לא פטר את של פסח, דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו. הגמ' שם וכן בתחילת סוגייתנו מפרשת, שלדעת שני תנאים אלה הפסח ניתן בשפיכה, ואילו החגיגה ניתנת בזריקה, כשלמים, ונחלקו האם דמים שדינם להיזרק כשרים בדיעבד אף בשפיכה (ואם כן – הרי שמתן דם הפסח ראוי אף לחגיגה, ולכן ברכתו פוטרת אותה).

נחלקו ראשונים האם פירוש זה למחלוקתם נשאר גם לפי מסקנת הסוגיה כאן: דעת רש"י (ד"ה תרי תנאי) שלמסקנה שניהם סוברים שהפסח בזריקה כמו החגיגה (ונחלקו האם הפסח פוטר את הזבח כעיקר הפוטר את הטפלה), ואילו דעת תוס' (ד"ה תרי) שבמסקנה לא נשתנתה ההבנה במחלוקתם. תוס' מביאים פירושים נוספים, המפרשים אחרת את סברת הגמ' מראשיתה: ר' עקיבא אמנם סובר שהפסח בשפיכה, אבל ר' ישמעאל סובר שהפסח בזריקה (לדעת רשב"ם בשם רש"י, אלא שגם השפיכה כשרה בו בדיעבד), או שלדעתו אין הבדל כלל בין זריקה לשפיכה (דעת רבנו חיים כהן). להרחבה בעניין זה ראה במערכה הבאה.

סוגיות נוספות: פסח בזריקה או בשפיכה?

הגמ' בפסחים (פט,א) מביאה ברייתא אודות חמישה אנשים שנתערבו עורות פסחיהם ואחר כך נמצאת יבלת באחד מהם, שהיא מום הפוסל את הקרבן, ונמצא שלכל אחד מהם יש ספק האם יצא ידי חובת פסח. הברייתא אומרת שכולם פטורים מלעשות פסח שני, והגמ' מסבירה טעמו של דבר, שאין הם יכולים להביא בפסח שני קרבן על תנאי, שאם הם פטורים מן הפסח – ייחשב כשלמים, שכן יש הבדל במתנותיהם של הפסח והשלמים: "דאילו פסח בשפיכה ואילו שלמים בזריקה". הגמ' נוקטת בפשטות כדעה שהפסח בשפיכה, אבל אפשר שאין כוונתה שאכן הדבר פשוט, אלא שכך צריך לבאר על פי ברייתא זו.

לאידך גיסא שנינו בזבחים (פ,א): "הניתנין במתנה אחת שנתערבו בניתנין במתנה אחת – ינתנו במתנה אחת... מתן ארבע במתנה אחת – ר' אליעזר אומר: ינתנו במתן ארבע; ר' יהושע אומר: ינתנו במתנה אחת". משתמע שאין הבדל באופן הניתנה בין כל הניתנים במתנה אחת (הבכור המעשר והפסח), ואף לא בינם לבין הניתנים במתן ארבע, ומשמע

מלשון רבים שנאמרה בפסוק הנ"ל על הבכור – "את דמם תזרוק על המזבח" לרבות מעשר ופסח⁴.

בגמ' להלן (נו,ב) מבואר, שיש השלכה הלכתית למקורות השונים: במשנה שם משתמע שמתן הדם זהה בבכור מעשר ופסח (שכן נקטה "שינה באכילתן" ולא הזכירה הבדל במתן דמם), ועל כך אומרת הגמ': "מאן תנא? אמר רב חסדא: ר' יוסי הגלילי היא", שלמד את המעשר והפסח מבכור ולכן כולם בזריקה, כמפורש בבכור, ואילו לדעת ר' ישמעאל המעשר והפסח ניתנים בשפיכה, ולא בבכור שדמו נזרק (רש"י ד"ה מאן תנא). סוגיה מקבילה מופיעה בפסחים (סד,ב), שאומרת על המשנה: "כהן הקרוב אצל מזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד" – "מאן תנא פסח בזריקה? אמר רב חסדא: ר' יוסי הגלילי היא"⁵.

על פי זה מסביר רש"י בסוגיה כאן (ד"ה ר' עקיבא וד"ה תרי תנאי) שיש מחלוקת בדבר בין התנאים הדורשים באופנים שונים את הפסוק "ודם זבחיך ישפך": לדעה שזהו המקור למתן דמים בפסח – הרי הוא ניתן בשפיכה; ואילו שאר התנאים, שלמדו מפסוק זה הלכות אחרות (שרק מתנה אחת מעכבת; שכל הדמים טעונים יסוד; שהניתנים בזריקה כשרים בדיעבד גם בשפיכה) – סוברים שהפסח ניתן בזריקה, כשיטת ר' יוסי הגלילי.

הדבר משתמע גם מסגנון הגמ': לגבי הדין שכל הדמים טעונים מתנה אחת ליסוד אומרת הגמ', שמי שלא למד זאת מ"ודם זבחיך ישפך" – "נפקא ליה מדרבי", ומשמעות לשון זו שאין הבדל להלכה בין הדרשות; ואילו לגבי דרשת ר' ישמעאל למעשר ופסח אומרת הגמ', שמי שלא למד כמותו – "סבר לה כריה"ג", ולא "נפקא ליה מדריה"ג" (השווה גם ללשון הגמ' על שפיכה בכלל זריקה: "סבר לה כר' עקיבא").

בספר דברי הימים, בתיאור פסח חזקיהו (דה"ב ל,טו-טז), נאמרה לשון זריקה ביחס לקרבן הפסח: "וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני... ויעמדו על עמדם כמשפטם... הכהנים זורקים את הדם מיד הלויים", וכן בפסח יאשיהו (שם לה,יא): "וישחטו הפסח וזרקו הכהנים מידם והלויים מפשיטים". לשיטה שהפסח בשפיכה צריך לומר שלשון זו אינה בדווקא, ומכיוון שרוב הקרבנות ניתנים בזריקה – משמשת לשון זו למתן דם בכלל ('חידושים וביאורים')⁶.

דעת רבי עקיבא ורבי ישמעאל

שנינו בסוף פסחים (קכא,א): "בירך ברכת הפסח – פטר

הקרבנות, ומצינו לשון זו אפילו בחטאת, שדמה ניתן באצבע (משנה זבחים יג ע"א: "הפסח והחטאת... זרק שלא לשמן", רמב"ם הל' מעה"ק ח,יג והל' מעילה א,ב, ועוד). אולם משנה זו מתארת בפירוט את מעשה הפסח, ולכן, כנראה, מניחה הגמ' שלשונה מדוקדקת. ולשיטת השטמ"ק הנ"ל שהשפיכה היא על היסוד ממש – הדיוק מובן אף יותר, ש"כנגד היסוד" אינו מתאים לשפיכה.

6. וראה בהערה הקודמת, ויש להוסיף שספר דברי הימים נאמר בלשון הקרובה יותר ללשון בני אדם ולא כלשון תורה (תוס' נדרים נה,א ד"ה וכפרוץ, אך עיין שם ברש"י). בירושלמי (פסחים פ"ה ה"ו) קיים דיון האם הפסח בזריקה או בשפיכה והאם יש חילוק ביניהן, ופסוק זה הובא בו כראיה, אבל מהלך הדברים שם אינו ברור לגמרי, עיין קרן אורה כאן ומלבי"ם ויקרא אות רכ.

דבר למזבח, והדבר משותף לכל הקרבנות. בקרבנות אחרים הגדירה התורה בנוסף למטרה כללית זו גם את אופן הפעולה המדויק, והוא הזריקה, ואילו במעשר ופסח, שעליהם לא נאמרה לשון זריקה, דיים בשפיכה (הדבר תלוי בהבנת היחס בין זריקה לשפיכה, וראה בהרחבה במערכה הבאה).

4. פשט הכתוב ש"דמם" מוסב על "בכור שור או בכור כשב או בכור עז" שברישא. נראה שמשום כך כתב הרמב"ם (הל' מעה"ק ה"ז), שהריבוי למעשר ופסח הוא "מפי השמועה", ועיין כסף משנה שם.

5. לשון זריקה מופיעה במסכת פסחים במקומות רבים, לפני ואחרי משנה זו (פ"ה מ"ב ומ"ג, פ"ו מ"א ופ"ז מ"ה, ועוד), אך ניתן לפרש זאת כמושג כללי של מתן דם

דמו... כמו שביארנו בהל' מעשה הקרבנות, וכן לגבי מעשר (שם ו,ד): "וזורקין דמו זריקה אחת כנגד היסוד!"

מפרשי הרמב"ם עסקו רבות בבירור מקורותיו של הרמב"ם ויישוב סתירותיו בדרכים שונות, ונביא את עיקרי הדברים. הר"י קורקוס (הל' קרבן פסח א,ו) מסביר כך: הרמב"ם פסק שהפסח בשפיכה, על פי סתמא דגמ' בפסחים פט הנ"ל האומרת כך, ועל פי המשנה בסוף פסחים, כפי שנתבאר בגמ' שם וכאן, לפיה ר' ישמעאל ור' עקיבא סוברים שהפסח בשפיכה⁷. רק ר' יוסי הגלילי סובר שהפסח בזריקה, והגמ' המעמידה את המשנה בזבחים ופסחים (פרק חמישי) כשיטתו מתכוונת לומר שמשנה זו יחידאה היא. דין המעשר כדין הפסח, מפני שהפסוק "ודם זבחיך ישפך" כולל את כל הקרבנות שלא נאמרה בהם זריקה במפורש.

באשר לבכור, ציינו המפרשים (חק נתן, אור שמח, ועוד, וקדמם בשטמ"ק אות מא) לתוספתא בזבחים (ו,ו) האומרת במפורש כדברי הרמב"ם: "הבכור והמעשר והפסח שופכן שפיכה אחת כנגד היסוד" (וכן בתוספתא בפסחים ד,ט לגבי הפסח). הר"י קורקוס מסביר, שהמקור לכך הוא ממעשר ופסח, מפני שיש צורך בשני פסוקים ללמוד על מתן דמם: מ"ודם זבחיך ישפך" למדנו שלכתחילה דינם בשפיכה, ומן הריבוי שנאמר בבכור "את דמם תזרוק" למדנו שדי להם במתנה אחת. ראייה לדבר מדברי ר' יאשיה בספרי בפרשת קורח (המובאים בתוס' ד"ה תרי). שלומד מהפסוק על הבכור "להביא מעשר ופסח שטעונין שפיכה אחת כנגד היסוד", הרי שלמרות שהם נלמדים מבכור – דינם בשפיכה¹⁰. ומכאן יש להמשיך וללמוד שגם הבכור עצמו בשפיכה, ולשון זריקה שנאמרה בו אינה בדווקא (דהיינו, לא רק שאין צורך לזרוק, אלא שאם זרק – לא יצא! ועיין בשטמ"ק אות מא, שלשון זריקה בבכור נאמרה לאפוקי ממתן באצבע כחטאת). על פי ההנחה שהפסח והמעשר בשפיכה, יש ללמוד שגם הבכור בשפיכה מהמשנה בזבחים נו,ב: "הבכור והמעשר והפסח... שינה באכילתן", ולא הזכיר שינוי במתן דמם. בעניין הסתירה להל' בכורות, שם כתב הרמב"ם שדם הבכור נזרק, סובר הריק"ו (הל' בכורות א,ב) שלשון "זריקה" אינה בדווקא, והרמב"ם סמך על הפירוט המדויק בהל' מעשה הקרבנות¹¹.

בחמדת דניאל סלל דרך חדשה לגמרי בביאור הסוגיה לדעת הרמב"ם¹²: לדעתו הכל מודים שבכור מעשר ופסח ניתנים בשפיכה, כדעת התוספתא הנ"ל, ואף ר' יוסי הגלילי

שכולם בוריקה! וכך משתמע בספרא (ויקרא נדבה פרשתא ד,ז, ומובאת בגמ' להלן פא,א-ב): "והקריבו בני אהרן את הדם... וזרקו את הדם. מניין אתה אומר נתערב דם עולה... בבכור מעשר ופסח? ת"ל דם דם", כלומר שאף במקרה זה נאמר "וזרקו את הדם". אולם הראב"ד (בפירושו לספרא שם) מסביר שהכוונה שינתנו בשפיכה, וכדעה שגם הניתנים בזריקה כשרים כשנתנם בשפיכה⁷.

עוד מצינו בברייתא (לעיל ט,ב): "רבי שמעון אומר... שאין המנחות דומות לזבחים, שהקומץ מחבת לשם מרחשת – מעשיה מוכיחין עליה שהיא מחבת... אבל בזבחים אינו כן: שחיטה אחת לכולן, קבלה אחת לכולן, זריקה אחת לכולן", ומשמע שאין קרבן שדמו בשפיכה⁸.

שיטת הרמב"ם

בהל' מעשה הקרבנות (היז) פסק הרמב"ם: "הבכור והמעשר והפסח – דם כל אחד מהם טעון מתנה אחת בשפיכה כנגד היסוד", וכן שוב בהל' קרבן פסח (א,ו) לגבי קרבן הפסח, ושם (ג,ט) אף הביא את הדין של אלו שנתערבו עורות פסחיהם, שלא יביאו פסח שני על תנאי, משום ש"דם הפסח בשפיכה ודם השלמים בוריקה".

פסק זה מעורר קשיים מרובים: א. הרי המשניות בפסחים וזבחים הולכות כדעת ריה"ג שהפסח בוריקה (וממילא הוא הדין למעשר), ומדוע פסק שהפסח בשפיכה? ב. בפרט קשה להבין כיצד פסק שהבכור בשפיכה, כנגד המפורש בתורה על הבכור: "את דמם תזרוק!" ומפשט הסוגיה "סבר לה כריה"ג" וכו' מבואר שבבכור הכל מודים שדמו בוריקה (ועיין פרש"י ד"ה מנין, ובתוס' ד"ה תרי: "ואע"ג דריריש ליה מקרא דכתיב גבי בכור" וכו'), וכן מתבאר בסוגיה להלן נו,ב הנ"ל, שמדייקת מכך שהמשנה לא מבדילה בין בכור לבין מעשר ופסח שכולם בוריקה. ג. הרמב"ם עצמו בהמשך ההלכה שם כותב: "ומנין שאינן טעונין אלא מתנה אחת? שהרי נאמר בבכור 'את דמם תזרוק על המזבח', מפי השמועה למדו שהוא הדין במעשר ובפסח שניתן דמן מתנה אחת בבכור", והרי סתירה מיניה וביה, שפסק שקרבנות אלו ניתנים בשפיכה, והביא כמקור לכך את הפסוק של ר' יוסי הגלילי המלמד על כך שהם בוריקה!

מלבד קושי זה, קיימות סתירות ברמב"ם באשר לבכור ולמעשר: בהל' בכורות (א,ב) כתב על הבכור: "וזורקין את

7. תירוק זה אינו פשוט, שכן לכאורה בסוגיה בפסחים פט הנ"ל עולה שאסור לעשות כן לכתחילה כדי לצאת מידי ספק חיובו בפסח, וראה במערכה הבאה הערה 1.

8. בשיטת ר"ש יש לציין גם לתוספתא בזבחים פ"ח ה"ד, על בכור מעשר ופסח שנתערבו זה בזה, שאומר ר"ש שניתן להביאם וכל אחד ישחט לשם מה שהוא, כי "מתן דמם שוה". באשר לדעת ר' יהודה מצינו במשנה בפסחים (פ"ה מ"ח): "כוס היה ממלא מדם התערובות, זרקו זריקה אחת על גבי המזבח", וכן בגמ' לעיל לד,ב, אך בברייתא ס,א הנוסח: "ושופכו על גבי מזבח" (ועיין 'למטה יהודה' שם).

9. הדברים מתאימים לפירוש תוס' בסוגיה כאן, כפי שנתבאר. יש להעיר, שמפסק הרמב"ם בעניין הניתנים בוריקה שנתנם בשפיכה משתמע שפירש את מחלוקת ר'

ישמעאל ור"ע באופן אחר, עיין במערכה הבאה.

10. תוס' פירשו שר' יאשיה לומד את עיקר מתן דמם מבכור, ובכל זאת דעתו שהפסח והמעשר בשפיכה משום שבאו רק מריבוי ואינם מפורשים. אולם הריק"ו מסביר שהמקור לשפיכה הוא "ודם זבחיך ישפך", והלימוד מבכור הוא רק על כך שיטענו מתנה אחת בלבד. מלשון הספרי: "שיטענו שפיכה אחת שלא שמענו להם בכל התורה כולה" משתמע כתוס', שהלימוד הוא על עיקר מתן דמם. גם לא ברור מדוע זקוקים אנו לפסוק מיוחד על כך שדינם במתנה אחת, ואדרבה, כל קרבן דינו במתנה אחת עד שיתחדש בו אחרת.

11. ראה לעיל הערה 5 על לשון 'זריקה' כמושג כללי.

12. בחלק מפרטיה קדמו הריק"ו, ועיין גם חזו"א זבחים סי' טז סק"ה.

מתן הדם בקרבן פסח. בקרבן הפסח הכהנים עומדים שורות שורות ממקום השחיטה וקבלת הדם עד המזבח, ומעבירים את המזרק מיד ליד, והכהן הטור הקרוב למזבח נותן את הדם בקיר כנגד יסוד המזבח. נחלקו תנאים האם מתן דם הפסח נעשה בזריקה או בשפיכה. מקום השפיכה המתואר בציור מתאים לשיטת תוספות לפיה מתן הדם אינו צריך להיות בקרבן המזבח, ואילו לדעת הרמב"ם גם דם הפסח ניתן בזוית המזבח, כמו בעולה ושלמים.

הריק"ו (בהל' קרבן פסח שם) כותב: "את כל זה טרחתי ליישב דברי רבנו [בענין הבכור]... ועדיין קשה הדבר שיכתוב הכתוב 'תזרוק' במה שאינו יוצא בזריקה אלא בשפיכה". לפיכך הציע פירוש אחר לרמב"ם, שכוונתו באומרו "הבכור... דם כל אחד מהם טעון מתנה אחת בשפיכה כנגד היסוד" שבנוסף לפשט הכתוב שהבכור בזריקה – הרי הוא כשר **בדיעבד** גם בשפיכה, והרמב"ם לא דייק בניסוח, כדי לכלול את הבכור עם המעשר והפסח שדינם בשפיכה לכתחילה¹⁶. בעל 'עיני אברהם' (הל' מעה"ק שם) והחזון

דרכו יתכן להסביר כך: בפסח לא זו בלבד שדי במתנה אחת, אלא גם ניתן לעשות את אותה מתנה בשפיכה אחת שגומרת את כל הדם ומונעת אפשרות למתנה נוספת, ובה החידוש הנוסף ב"הניתנים בזריקה שנתנם בשפיכה יצא", שלא זו בלבד שנתן רק מתנה אחת וביטל את השניה בשב ואל תעשה, אלא גם נתן את המתנה האחת בקום ועשה באופן שלא איפשר מתנה נוספת, ובכל זאת כשר. על כך שואלת הגמ' כאן: אם מפסוק זה למדנו שדי במתנה אחת – מנלן ללמוד ממנו את שני החידושים הכלולים בכך? (הדברים קרובים לדברי הגר"ח והגר"ז שבהערה הבאה, אלא שמדבריהם נראה שאכן הרמב"ם מבדיל בין זריקה לשפיכה, אלא שסבר שכל העניין בהבחנה בין זריקה לשפיכה הוא רק בקרבנות שיש בהם חילוק מתנות, ולדברינו כאן הרמב"ם סבר ששני דינים אלו היינו הך).

15. הגר"ח (בחיידושו על הש"ס סי' שכב) והגר"ז (כאן) מוסיפים לבאר, שחילוק מתנות (כלומר, הצורך במספר מסוים של מתנות, שניים שהן ארבע) נאמר בזריקה בלבד ולא בשפיכה, והדין שהנזרקים כשרים בשפיכה מקביל לדין שרק מתנה אחת מעכבת (שאף הוא נלמד מאותו פסוק). לפי זה כתבו, שאמנם בבכור נאמרה זריקה, אבל אין זה בדווקא ורשאי הוא גם לשופכו, כי רק בקרבנות שטעונים חילוק מתנות נאמר הדין שלכתחילה לא ישפכם (לפי זה ניתן ליישב את הסתירה ברמב"ם בעניין הבכור). לכאורה לדבריהם הפסח יהיה כשר גם בזריקה (וכן כתב בדעתם בשיעורי האדר' זבחים שיעור כג), וסותר להל' קרבן פסח גט, ה"ל, וצריך עיון.

16. כיוצא בזה כתב גם בלחם משנה (הל' מעשה הקרבנות שם) ובליקוטי הלכות (לזבחים נז, א זבח תודה ד"ה דעת), אלא שהריק"ו כותב זאת רק לגבי בכור, שמפורשת בו זריקה, ואילו בלח"מ כתב כך גם לגבי מעשר (וראה דבריו בהמשך, שהרמב"ם סתם שהבכור בשפיכה כי סמך על דבריו במקומות אחרים שהשלמים בזריקה, "והוא הדין לבכור ומעשר שהם קדשים קלים והם בכלל שלמים", וצ"ב), ולדבריו המעשר חלוק מן הפסח. מקור נוסף לחילוק בין מעשר לפסח מופיע בשטמ"ק כאן בהשמטות אות לג, עיין שם.

מודה דבר¹³. הנפקא מינה בשאלה האם המעשר והפסח נלמדים מ"ודם זבחיך ישפך" או מ"את דמם תזרוק" איננה באופן המתנה, האם בשפיכה או בזריקה, אלא **במספר הזריקות**: לר' ישמעאל דינם בשתי מתנות שהן ארבע (ככל הזבחים, שהרי נלמדו בפסוק הכוללם יחד עם שאר הזבחים), ולריה"ג דיים במתנה אחת כבכור. הגמ' להלן (נו, ב) שאומרת: "מאן תנא... ריה"ג היא" מתכוונת לפיסקה במשנה "ודמן טעון מתנה אחת" (ובמקבילה בפסחים: "מאן תנא דפסח בזריקה", היינו בזריקה אחת).

הדברים מדויקים היטב בלשון הרמב"ם הנ"ל: "ומנין שאינן טעונין אלא מתנה אחת? שהרי נאמר בבכור... מפי השמועה למדו שהוא הדין במעשר ובפסח שניתן דמן מתנה אחת כבכור". וכן בפירוש המשנה (פסחים ה, ה): "ונאמרה בפסח זריקה, שהרי אמר בבכור 'ואת דמם תזרוק' ולא אמר 'את דמו', ובא בקבלה שפסוק זה מדבר בבכור ופסח ומעשר בהמה שכולם טעונים זריקה אחת כנגד היסוד". ובזבחים (ה, ח): "אמר ה' בבכור 'את דמם תזרוק על המזבח', ולא אמר 'ואת דמו', ובא בקבלה שזה הנסתר מוסב על הבכור ומעשר בהמה שאינן טעונין אלא זריקה אחת". ההדגשה איננה על הזריקה לעומת השפיכה, אלא על המספר (עמד על כך הר"י קורקוס, על פי דרכו)¹⁴.

הסברה העומדת ביסוד הדברים היא ששפיכה הינה מתנה פשוטה יותר מזריקה (ראה בהרחבה במערכה הבאה), וכשם שלמדנו מ"ודם זבחיך ישפך" שהניתנים בזריקה שנתנם בשפיכה – יצא, כן יש ללמוד שהזריקה נדרשת רק בקרבנות שטעונים שתי מתנות שהן ארבע, אבל הקרבנות שטעונים מתנה אחת בלבד – דיים בשפיכה (קרבן אורה)¹⁵.

13. ראה לדבר מהספרי זוטא (פיסקא יח, ז): "את דמם תזרוק על המזבח, ר' יוסי הגלילי אומר: להביא את הפסח ואת המעשר שינתן מדמם מתנה אחת בשפיכה אחת כנגד היסוד באיזה רוח שירצה".

14. על פי דרך זו יתכן להוסיף חיידוש בדבר: לדעת הרמב"ם אין כל הבדל מהותי בין שפיכה לזריקה, ולכן לא ציין שהשפיכה היא מקרוב ובנחת לעומת הזריקה שהיא מרחוק. **ההלכה שבכור מעשר ופסח ניתנים בשפיכה פירושה שהם ניתנים במתנה אחת**, והדרך הפשוטה לעשות זאת היא בהטיית הכלי עד שישפך כל דמו, בניגוד לזריקה, שדרכה להשאיר משהו בכלי לזריקה הבאה, אבל רשאי הכהן לשפוך את הנזרקים ולזרוק את הנשפכים אם יתן את מספר המתנות כנדרש. כך משתמע מלשון רבנו חננאל בסוף פסחים: "וקיימא לן הפסח דמו בשפיכה כדתנן... **זורק זריקה אחת כנגד היסוד**". עוד משתמע כך בלשון המאירי (סנהדרין ד, א ד"ה השלישית): "כל הדמים הניתנים במזבח החיצון שנתנן במתנה אחת – כיפר... **ואע"פ שמתנה אחת בשפיכה** [כלומר, סתם 'מתנה אחת' – בשפיכה היא], שהרי כל הניתנים בזריקה שנתנן בשפיכה יצא". על פי דרך זו מיושבת היטב הסתירה ברמב"ם בענין הבכור והמעשר, וכן הקושיה על הרמב"ם מלשון זריקה שנאמרה בתורה על הבכור. ומה שכתב בהל' קרבן פסח גט: "דם הפסח בשפיכה ודם השלמים בזריקה, והניתנים בזריקה לא יתן אותן בשפיכה לכתחילה" יכול להתפרש כך: דם הפסח בשפיכה אחת, ודם השלמים בזריקה כדי שיתן בשתי פעמים.

אמנם בגמ' כאן משתמע שההבדל בין זריקה לשפיכה הוא עניין נפרד משאלת מספר המתנות, שכן הגמ' מקשה על הברייתא הלומדת מ"ודם זבחיך ישפך" שרק מתנה אחת מעכבת "והוא מיבעי ליה מניין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא". כמו כן משתמע בגמ' בפסחים פט, א, שכן הגמ' שוללת את האפשרות להביא פסח על תנאי שהוא שלמים משני נימוקים: האחד, שהפסח במתנה אחת והשלמים בשתיים שהן ארבע (ועל כך השיב שבדיעבד אף במתנה אחת כיפר), והשני, שהפסח בשפיכה והשלמים בזריקה (ועל כך השיב שהניתנים בזריקה שנתנן בשפיכה יצא). לפי

בקרן אחד כנגד היסוד, אם נתן באותו הקרן כמה פעמים לא עבר [על כל תוסיף], ואם נתן על קרן אחר עובר בבל תוסיף", וכיוצא בזה בלשון הרשב"א שם: "אם היוזה מדם הבכור בקרן אחד".

בעניין זה מצאנו מחלוקת מפורשת בין תוס' (סד, א ד"ה מפני) לבין השטמ"ק (שם אות ז). תוס' מעלים אפשרות שדם עולת העוף צריך להנתן על הקרן (בכך הסבירו מדוע הכהן העושה את עולת העוף עומד ליד הקרן), וכך הדין בכל מתן דמים, אף בבכור מעשר ופסח. אבל הוכיחו שלא כך מהגמ' (ס, א), שמעלה אפשרות שדם קרבן הפסח ינתן על רצפת העזרה (לדעת ר' יהודה שהרצפה נתקדשה כמזבח), ושללה זאת מטעמים שונים, ולא אמרה שהדבר בלתי אפשרי בגלל חסרון הקרן. יתירה מזו נראה מתוס', שלדעתם יש עדיפות לתת את הדם דווקא שלא בקרן, שכן כתבו (פ, ב ד"ה בל תוסיף) שהנותן מדם בכור מעשר ופסח בקרן באופן שהדם ניכר בשני צדדיה עובר ב'בל תוסיף'!²¹ לעומתם, בשטמ"ק הנ"ל כתב שאכן כל הדמים טעונים קרן²², ופירש שהגמ' שממנה הוכיחו תוס' נקטה סיבה אחת מתוך כמה סיבות אפשריות. מרש"י בפסחים (פ, א) משתמע להדיא כדעת תוס' שהשפיכה איננה בקרן: "פסח בשפיכה – בנחת מן המזרק לקיר המזבח כנגד היסוד... אבל בכל שאר קרבנות – 'זורקו' כתב, וזורק כנגד הקרן עד שהדם ינתן לקיר מערבי וקיר דרומי".

זבחי אפרים (נג, א ד"ה והנה עיין) הציע כמקור אפשרי לדעת השטמ"ק המצריך קרן את הגזרה שוה 'זריקה', שממנה למדו (להלן נ, ב) שקרבנות אלו טעונים יסוד כעולה (אבל תמה מה המקור להרחיב חידוש זה גם לעולת העוף). אם כי יש לחלק: עולה וכיוצא בה טעונה קרן לא מפני שיש דין לתת בקרן, אלא כדי לקיים "סביב", וממילא בקרבנות שטעונים מתנה אחת אין ראייה להצריך קרן.

בתוספתא (זבחים ו, ו) משתמע כשיטת תוס', שבכור מעשר ופסח אינם טעונים קרן: "עולה ותמורת עולה... כיצד סדר מתן דמים שלהם? בא לו לקרן מזרחית צפונית... נתן... מן הקרן ולפנים – פסולה... הבכור והמעשר והפסח שופכן שפיכה אחת כנגד היסוד, שפכן שלא כנגד היסוד הרי אלו פסולין", ולא צוין שיבוא לקרן, ושאם נתן מהקרן ולפנים פסולה. ולשיטת השטמ"ק יתכן לישוב, שדבריו אינם אלא

איש (סי' טז סק"ה) דחו פירוש זה, שכן מלשון הרמב"ם נראה שכוונתו להשמיע את הדין לכתחילה. עוד הציע הריק"ו, שהבכור כשר לכתחילה בין בזריקה ובין בשפיכה, וכמו שסובר רבנו חיים כהן בכל הקרבנות (ראה לעיל: דעת ר' עקיבא ור' ישמעאל; אך רבנו חיים כתב זאת בדעת ר' ישמעאל בלבד, ולא להלכה) – סובר רבנו בבכור".

שיטת ראשונים אחרים

הראב"ד¹⁷ והמאירי¹⁸ כתבו כדעת הרמב"ם, שהבכור המעשר והפסח בשפיכה. לעומתם, הסמ"ג פוסק כדעת ריה"ג שקרבנות אלו ניתנים בזריקה, שכן כתב אודות הפסח (עשין רג): "...שיגיע הדם אצל הכהן הקרוב למזבח וזורקו זריקה אחת כנגד היסוד". כל דברי הסמ"ג שם מועתקים מילה במילה מלשון הרמב"ם (הל' קרבן פסח א, יג-יד), ושינה מלשון הרמב"ם "ושפכו שפיכה אחת" ל"וזורקו זריקה אחת"! כמו כן נראה מדבריו בעשין פג (ד"ה הבכור המעשר והפסח), שם הביא את דרשת ריה"ג הלומד את המעשר והפסח מבכור, ולא כתב כרמב"ם שדמים ניתן בשפיכה.

שיטת רש"י ותוס', כאמור, שדם הבכור לכל הדעות ניתן בזריקה. באשר למעשר ופסח, נראה שרש"י ותוס' יחלקו על פי ביאורם השונה למסקנת הסוגיה כאן: לדעת רש"י גם ר' ישמעאל ור' עקיבא סוברים שהפסח בזריקה, ונמצא שזוהי שיטת המשנה בכל מקום, ואילו לדעת תוס' אפשר שהלכה שהפסח בשפיכה.

האם מתן דמו של בכור מעשר ופסח טעון קרן?

בקרן אורה (סד, א) מדייק מלשון הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ה, ז): "הבכור והמעשר והפסח דם כל אחד מהם טעון מתנה... באי זו רוח שירצה משלוש זוויות המזבח" שמתן דמו של קרבנות אלו צריך להיות בזווית המזבח דווקא. עוד יש ללמוד מדבריו בהל' פסולי המוקדשין (ב, ט): "נתן הדם מן הקרן ולפנים, בין בחטאת בין בשאר קדשים... – פסל", ומשמע שכן הדין בכל הקדשים כולם¹⁹. המאירי בפסחים (סד, א ד"ה ופירש) העתיק לשון הרמב"ם בהל' מעה"ק הנ"ל²⁰, ובראש השנה (כח, ב) כתב: "קרן שדינו במתנה אחת, כגון בכור מעשר ופסח שאין בהם זריקה אלא

17. לגבי הפסח – בהשגותיו על הר"ף פסחים יד, ב בדפי הר"ף, ולגבי שלושת הקרבנות – בפירושו לספרא ויקרא נדבה פרשת ד, ז, וגם בפירושו לתמיד תחילת פרק רביעי כתב שקרבנות אלו ניתנים "בשפיכה אחת" ולכן אין בהם שיריים (ציון למקורות אלו בזבחי אפרים כאן).

18. לגבי הפסח – פסחים סד, א ד"ה ופירש (שם פירש את דעת ריה"ג כהנהגה המקובלת, שלדעתו הפסח בזריקה דווקא, ולא כחמדת דניאל הנ"ל, אבל הכריע שלא כמותו על פי הסוגיה בסוף פסחים) וקכ"א, א ד"ה דם הפסח. לגבי שלושת הקרבנות – סנהדרין ד, א ד"ה השלישית.

19. "מן הקרן ולפנים" היינו שהרחיק את מתן הדם אמה מן הקרן (קרית ספר; חזו"א סי' טז, א). באחרונים הביאו מקור לרמב"ם מהתוספתא בזבחים המובאת להלן, אך ממנה מוכח לעניין עולה וכיוצא בה, ולא לעניין בכור מעשר ופסח, כדלקמן. בקרית ספר שם כתב: "אפילו בשאר קדשים פסל דבעינן סביב", ומשמע

20. המאירי אף מביא דעה שיש לתתו בקרן צפונית מזרחית דווקא, משום שזוהי הקרן הראשונה שיש בה יסוד אליה מגיע מי שפונה מהכבש לצד ימין (מטעם זה זוהי הקרן הראשונה במתן דם התמיד, עיין יומא טו, ב ורש"י ד"ה ברישא בההוא פג).
21. על כך ראה להלן מערכה קפט, הערה 3.
22. הוגה בו בסוגריים מרובעים "יסוד", ונראה שהוא טעות, עיין מערכה קנו הערה 11.

והפסח נחלקו תנאים האם הם ניתנים בזריקה או בשפיכה, והדבר תלוי בשאלה מהו המקור שממנו לומדים את מתן דמם. סתמי המשניות בפסחים וזבחים שקרבנות אלו נזרקים, ושיטת המשנה בסוף פסחים בעניין זה אינה ברורה. הסמ"ג פסק שקרבנות אלו ניתנים בזריקה, ומסתבר שכך שיטת רש"י.

הרמב"ם פוסק שכל הקרבנות הללו, אפילו הבכור, ניתן בשפיכה, וכן שיטת התוספתא, וכן נקטו הראב"ד והמאירי. יש אומרים שלדעתו לא נחלקו תנאים כלל בדבר, ופירש את הסוגיות בעניין זה באופן אחר (חמדת דניאל). לאידך גיסא, יש אומרים שאין כוונת הרמב"ם שהבכור ניתן לכתחילה בשפיכה (ר"י קורקוס בפירוש שני; לחם משנה).

בתוספתא משמע שמתן דמם של קרבנות אלו אינו צריך להיות בקרן, וכך דעת תוס', ואדרבה, לדעתם הנותן בקרן בשני צדדיה עובר ב'בל תוסיף'. לעומת זאת השטמ"ק הרמב"ם והמאירי כתבו שהנתינה תהיה בקרן, ודעת הרמב"ם שהדבר מעכב (מרכבת המשנה).

מערכה צד. שינוי מתן הדם מזריקה לשפיכה (לז,א)

בזריקה. ומקשה הגמ': "מאי נפקא מינה, והא תניא כל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא!" ומשיבה: "אימר דקא אמרינן דאי עבד, לכתחילה נמי?". סוגיה זו נוקטת בפשטות כדעה שהשוּפך יצא ידי חובתו, אבל אומרת שאין זה לכתחילה¹.

שורש הדין: הזריקה היא פרט בשפיכה

יש להבהיר את שורש הדין שהניתנין בזריקה כשרים גם בשפיכה. לכאורה זהו חידוש בהגדרת השפיכה, שגם היא נחשבת כצורה של זריקה, ולכן העושה כן קיים את האמור בתורה "וזרקו". אלא שאם כן ראוי היה שדין זה יקרא "שפיכה בכלל זריקה", להורות שהשפיכה כלולה במושג "זריקה", ואילו הגמ' (בפסחים שם וברש"י כאן ד"ה על הזבח) מתבטאת להיפך: "זריקה בכלל שפיכה" – הזריקה כלולה בשפיכה! אם כן, יש מקום להסביר להיפך, שכוונת הגמ' שמה שנאמר בתורה "וזרקו" אינו בדווקא, אלא זהו ביטוי לשפיכת הדם. אלא שאם כן יש לשאול: מדוע אומרת הגמ' בפסחים שלכתחילה יש להקפיד על ההבדל בין הזריקה לשפיכה?

מסתבר שהאמירה "זריקה בכלל שפיכה" איננה הגדרה

למאן דאמר שקרבנות אלו ניתנים בזריקה (על פי הגזרה שוה הנ"ל), ואילו תוספתא זאת מפורשת כדעה שהם בשפיכה.

יש להעיר, שלשאלה זו משמעות מעשית רבה בהקרבנות קרבן הפסח, הנעשית על ידי שורות של כהנים המעבירים את המזרק מיד ליד (פסחים פ"ה מ"ה). לשיטת הרמב"ם כל השורות צריכות להגיע בסופו של דבר לקרבנות המזבח, ומכאן שמספר השורות היה מצומצם, בעוד שלשיטה השניה ניתן להעמיד שורות רבות בכל רוח צפון ומערב שבהן יש יסוד.

סיכום

קיים הבדל בין זריקה לשפיכה: בזריקה הכהן עומד במרחק מסוים מהמזבח ומניע את הכלי בכח עד יציאת הדם ממנו, ואילו בשפיכה הכהן עומד לצד המזבח ויוצק בנחת. יש אומרים שהשפיכה נעשית ישירות ליסוד, כדין שיריים (שטמ"ק).

בבכור נאמרה בתורה לשון זריקה, ואילו לגבי המעשר

במערכה הקודמת נתבאר ההבדל בין זריקה לשפיכה, ועיקרו שהזריקה נעשית ממרחק ובכח והשפיכה נעשית מקרוב ובנחת. מערכה זו עוסקת בשאלה האם הבדל זה מעכב: האם הקרבנות שדינם להנתן בזריקה יפסלו אם יתנם בשפיכה? האם הקרבנות שדינם להנתן בשפיכה (בכור מעשר ופסח, לדעת הסוברים כן, כפי שנתבאר במערכה הקודמת) יפסלו אם יתנם בזריקה?

ברייתא: הניתנים בזריקה שנתנם בשפיכה – יצא

במהלך הדיון על דרשת הכתוב "ודם זבחיך ישפך" (דברים יב,ז) מובאת בסוגיה ברייתא, הלומדת ממנו שהקרבנות שדמם צריך להנתן בזריקה כשרים גם אם נתנם בשפיכה. הגמ' אומרת שדין זה שנוי במחלוקת, ולפי התנאים שדורשים את הכתוב באופן אחר (שרק מתנה אחת מעכבת; שכל הקדשים טעונים מתן שיריים ליסוד; שמעשר ופסח טעונים מתן דמים) לכאורה אין מקור לדין זה.

הגמ' בפסחים (פט,א) דנה על האפשרות להביא קרבן שיש ספק האם הוא פסח או שלמים (בפסח שני, למי שספק בידו האם יצא ידי חובת פסח ראשון), ושוללת זאת בגלל ההבדל במתנותיהם: "דאילו פסח בשפיכה ואילו שלמים

¹ ואפשר להו למיעבד – עבדו, ואי לא משכחי כלל – פטיר". לדעתו כוונת הגמ' שלכתחילה אכן יביאו קרבן כזה (ודווקא מותר הפסח של אשה, הנאכל ליום ולילה ואינו טעון סמיכה, עיין בסוגיה שם) וישפכו את דמו כדין פסח. לפי פירושו ניתן לשמוע שיותר לכתחילה לשפוך את דם הנזרקים, על כל פנים כדי לוודא את הבאת קרבן הפסח (עיין תוס' שם ד"ה הני מילי דיעבד).

1. כך פירשו תוס' שם (ד"ה הני מילי) והמאירי, שכוונת הקושיה שלכתחילה אין לשפוך דם הטעון זריקה, וכן משמע מרש"י: "לכתחילה נמי – בתמיה", וכן פסק הרמב"ם (הל' קרבן פסח ג,ט), שאי אפשר להביא קרבן שיש ספק האם הוא פסח או שלמים, מחמת ההבדל במתנות הדם. אולם רבנו חננאל מפרש: "ואסקינא אימור דאמרינן ופטורין מלעשות פסח שני דאיעבד, לכתחילה נמי מהדרי, ואי משכחי